

Dráždenie trojhlavého draka: prínosy a problémy kritickej geopolitiky

Maroš VIŠŇOVSKÝ

Teasing of three-headed dragon: contributions and problems of Critical Geopolitics

Abstract: *The conceptual foundations of critical geopolitics are rooted in postmodernism, poststructuralism, critical theory and postcolonial geographies, and provide stable basis for its methodological, theoretical and also practical progression of the concept. Possibilities for practical application of this influential discourse in Anglo-American political geography are widely discussed subject among authors of critical geopolitics and also in political geography in general. This is mainly because of non-existent connection between critical geopolitics and real politics. Another issue represents undetermined sets of methods and concepts which authors of critical geopolitics should use for research. This two premises form the basis for this paper. The aim of this paper is through the analysis of the texts of critical geopolitics to identify new possibilities of practical use and methodological progressing of critical geopolitics. For the purpose of identification of weaknesses of the discourse a three-fold typology is analysed. As the result, the main target group consisting of young educated people, for whom the ideas of critical geopolitics should be designated, is proposed. Increased focus on this identified target group together with clear set of defined methods and geopolitical concepts that critical researcher could use for research, should be considered vital for the practical progression of the concept. Popularization of the ideas of critical geopolitics outside the field of political geography and outside of academic circles should then help to trigger interaction with geopolitical decision-makers.*

Keywords: *critical geopolitics, political geography, practical geopolitics, poststructuralist geographies*

Úvod

Kritickej geopolitike (ďalej ako KG) sa v anglosaskom svete za posledných 25 rokov podarilo zaujať miesto vplyvného diskurzu na poli politickej geografie. Postupne nahradila v geografických akademických kruhoch klasickú, resp. neoklasickú geopolitiku, voči ktorej sa ostro vymedzuje a ktorej teoretické východiská, prax a prepojenosť s mocenskými záujmami razantne kritizuje. Dominanciu KG v akademickej sfére je možné dokumentovať prostredníctvom popredných časopisov politickej geografie, akými sú napríklad Geopolitics, Political Geography a GeoJournal, ktoré venovali špeciálne čísla rozvoju konceptu KG. V časopise Political Geography začali výrazne prevažovať články vychádzajúce z neomarxistických a postmodernistických prístupov, ktoré zatlačili (neo)klasickú geopolitiku do úplného úzadia (Kofroň 2012a).

Cieľom KG je, ako uvádza Kuusová (2010, p. 683): „...preskúmanie geografických predpokladov a označení, ktoré sa podieľajú na tvorbe medzinárodnej politiky. Snaží sa objasniť a vysvetliť metódy, pomocou ktorých politickí činitelia zasadzujú medzinárodnú politiku do priestoru a predstavujú ju ako „svet“ charakterizovaný konkrétnymi typmi miest. Tento spôsob analýzy nechápe geopolitiku ako neutrálnu úvahu o vopred daných „geografických“ faktoch, ale ako hlboko ideologickú a spolitizovanú formu analýzy.“

Záujem KG sa rozrástol z globálnej a štátnej aj o lokálnu úroveň, konkrétne o vzťahy a vplyv geopolitických konštruktov na politické chovanie a rozhodovanie, a o tvorbu predstáv o miestach, ľuďoch, spoločnostiach, kultúrach a politike.

Česká a slovenská geografia tento nový vývoj geopolitického myslenia spočiatku veľmi výrazne nereflektovala (aj keď už v roku 1995 upozorňoval na rozmach kritickej geopolitiky Buček (1995)). Síce aj v rámci nej postupne nastáva presúvanie pozornosti od štátu na vyššiu nadnárodnú a taktiež na nižšiu lokálnu a regionálnu úroveň analýzy, ide ale majoritne o reakciu na skutočnosť, že štáty už nepredstavujú mocenských hegemonov v dôsledku ich dekoncentrácie moci. Aj napriek tomu štát stále predstavuje základnú priestorovú jednotku analýzy (Daněk, Jehlička a Tomeš 2000, p. 14). V prvých rokoch nového milénia viacero českých a slovenských autorov upozornilo na koncept KG a jeho nosné myšlienky (napr. Ištók 2003, Kupka 2001a, Volner 2004a), no vždy to bolo v duchu popisu vývoja v rámci disciplíny politickej geografie a geopolitiky a medzinárodných vzťahov. Prelom nastáva vďaka Petrovi Drulákovi (2006), ktorý sa na českú spoločnosť pokúšal aplikovať anti-geopolitické diskurzy. Praktický geopolitický diskurz v súvislosti s českou spoločnosťou neskôr skúmali Nik Hynek a Vít Střítecký (2010) a k tejto počtom chudobnej spoločnosti môžeme ešte prirátať zatiaľ jedinú publikáciu z oblasti populárnej geopolitiky (Mácha a kol. 2015) a dva ďalšie články pracujúce s geografiami odporu, resp. anti-geopolitikou (Drobík a Šumberová 2008, resp. Drobík a Mácha 2011).

V poslednej dobe vzniklo v českom a slovenskom geografickom prostredí niekoľko prác rozoberajúcich aktuálny vývoj v anglosaskej politickej geografii (Buček 2006, Kofroň 2012b) a samotný význam, epistemologické možnosti a metodické a praktické nedostatky oboru KG (Fendrych 2016, Kurfürst a Baar 2016).

V tomto článku bude diskutovaná cieľová skupina, pre ktorú je a pre ktorú by potenciálne mohla byť KG určená. Najprv bude v stručnosti predstavená KG a jej filozofické východiská. Načrtnuté bude postštrukturalistické sociálnokonštruktivistické chápanie priestoru, z ktorého vychádza KG a textualita geopolitického diskurzu, s ktorým pracuje. Nosné myšlienky, metodologický a epistemologický prínos KG bude prepojený s kritikou a výhradami, ktoré voči tomuto konceptu existujú majoritne v rovinách jeho praktickej využiteľnosti a metodologickej ukotvenosti. Pretože sú základné idey KG jasne ukotvené v postštrukturalizme, sú tieto idey v podmienkach tradičných ekonomicko-politických mocenských vzťahov a štátnych štruktúr zároveň aj určitou nevýhodou konceptu, na ktorú opakovane poukazujú zástancovia (neo)klasickej geopolitiky. KG sa totiž obmedzuje na reflektivistickú kritiku bez ponúknutia alternatív a odmieta akékoľvek prepojenie na reálnu politiku z obavy zneužitia akademického poznania mocenskými elitami. Daná problematika nie je cudzia ani samotným kriticko-geopolitickým geografom, nakoľko samotný kritický koncept sa ocitol na významnom rázcestí. V článku preto v neposlednom rade budú načrtnuté možnosti ďalšieho smerovania KG, pričom ako kľúčové sa javí jasnejšie vymedzenie metodológie a spopularizovanie myšlienok KG aj mimo oboru politickej geografie a prioritne mimo akademických kruhov za účelom narušenia uzavretého trojdielneho cyklu vzťahov praktickej, formálnej a populárnej geopolitiky.

Metaforicky KG, čo by rytier v jasnej zbroji, totiž provokuje starého, no stále mocného draka v podaní klasickej geopolitiky. Otázne ale je, či dôjde aj k reálnej konfrontácii.

Od Mackindera k postštrukturalizmu v geopolitike

Akademický záujem o vplyv geografických faktorov na medzinárodnú politiku mal za následok na prelome 19. a 20. storočia postupný vznik geopolitiky, oboru na rozhraní geografie, politológie a medzinárodných vzťahov. Viacerí geografi a politológovia sa začali zaoberať otázkou vplyvu fyzickogeografických daností na medzinárodné vzťahy tak, aby štát dokázal v medzinárodnom súperení prežiť a ďalej sa efektívne rozvíjať. Tento záujem vyplýval z presvedčenia, že v globálnej mierke vrcholiaceho kolonializmu sa štáty opätovne museli vyrovnat' s uzavretými politickými systémami (Mackinder 2004, Ó Tuathail 1996).

Geopolitika sa stala etablovanou disciplínou a hoci po r. 1945 prežila de facto klinickú smrť z dôvodu nejasnej prepojenosti Haushoferovej „mníchovskej školy“ s nemeckým nacistickým režimom, v období vrcholiacej studenej vojny došlo k jej postupnej renesancii.

Na prelome 70. a 80. rokov 20. storočia sa na základe klasickej geopolitiky, ako sa začala označovať geopolitika pred druhou svetovou vojnou, začala profilovať tzv. neoklasická geopolitika, ktorá reflektovala redukcionizmus tradičnej geopolitiky. Mimo geografického determinizmu sa začal klásť dôraz aj na ekonomické, politické, sociálne, kultúrne a iné faktory a tento prístup sa začal označovať ako posibilistický (Ištók 2003, Kupka 2001b, Volner 2004).

V dôsledku nových ideí, ktoré postupne prenikli do anglosaskej humánnej geografie v 80. rokoch 20. storočia (dnes označované ako postmoderný alebo aj kultúrny obrat) sa začal formovať nový kritický pohľad na geopolitiku. S postupným rozvojom postmodernistických a následných postštrukturalistických ideí, inšpirovaných prácami napr. Michaela Foucaulta a Jacquesa Derridu (Agnew 1998, Cresswell 2013, Ó Tuathail 1996, Sharp 2009), sa zvýšil v geografii záujem o kritické štúdium priestoru a naratívno-opisné metódy. Miesto sa začalo chápať ako heterogénny priestor, v ktorom sa zdôrazňuje jeho zložitnosť, rozdielnosť, mnohoznačnosť a pluralita. Takýto priestor nemá jeden fixný význam, ale jeho významy sú vytvárané – sociálne konštruované, a teda sú fluidné a sporné. Geografické poznanie sveta je vytvárané na základe rozlišujúcich hierarchizujúcich kategórií, ktoré vytvárajú binárne opozície. S nástupom postmodernizmu a hlavne postštrukturalizmu ale dochádza k spochybňovaniu týchto dvojíc a medzi nimi vymedzených hraníc. Podľa postštrukturalistov boli najprv vytvorené tieto kategórie a následne boli do nich klasifikované jednotlivé javy. Týmto spôsobom, ako uvádza Wylie (in Daněk 2013), boli významy týchto hraníc posilňované. Cezhraničné väzby boli opomínané a hraničné javy potlačené do úzadia. Účelom takýchto kategorizácií bolo vytvorenie zrozumiteľnejšieho a čitateľnejšieho sveta, ktorý sa následne dá jednoduchšie pochopiť, interpretovať a reprezentovať. Geografiu tak začali niektorí autori, ako napr. Yves Lacoste (1973), ktorého môžeme označiť za pioniera kriticko-geopolitického myslenia, považovať za spoločenský diskurz, spôsob reprezentácie sveta, a v dôsledku toho strategickú formu poznania.

V dôsledku kultúrneho obratu v geografii sa vo väčšom počte začali objavovať práce, ktoré poukazovali na potrebu začlenenia diskurzu do štúdií praktizovania medzinárodnej politiky. Môžeme spomenúť napríklad Ashleyho a Walkera (1990), ktorí ovplyvnení práve postštrukturalistickými prístupmi koncom osemdesiatych rokov rozpracovali teóriu disidentských medzinárodných vzťahov, v ktorej poukazovali na vnútorné danú mnohovýznamovosť a nejednoznačnosť medzinárodných vzťahov a upozorňovali na problematiku teritorizácie globálnej politiky.

Na Ashleyho a Walkera nadviazal Dalby, podľa ktorého disidentské vzťahy popisujú inakosť. Dalby (1990) skúmal, ako sú priestor a moc konceptualizované v klasických medzinárodných vzťahoch a geopolitike. Podľa neho je inakosť neodmysliteľná pri skúmaní spoločenských a politických diskurzov: „[Inakosť] *zahrňuje sociálnu konštrukciu ďalšej osoby, skupiny, kultúry, rasy, národnosti alebo politického systému ako odlišného od „našej“ osoby, skupiny atď. Špecifikácia odlišnosti je lingvistický, epistemologický a hlavne politický akt; konštruujúci ďalší vzdialený a podradený priestor z pohľadu osoby určujúcej rozdielnosť*“ (Dalby 1990, p. 94). Taktiež Ó Tuathail a Agnew (1992) začali upozorňovať na to, že geopolitické myslenie podlieha spoločenskému a historickému diskurzu, ktorý je vždy viazaný s politickými a ideologickými otázkami, a ktorý sa zásadným spôsobom podieľa na tvorbe predstavovaných sociálno-geografických hraníc.

Prvotnými objektmi záujmu autorov, ktorí sa takto začali profilovať, sa stali geopolitické myslenie a geopolitické činnosti v priebehu 20. storočia (napr. Dalby 1998a, Dodds a Atkinson 2000, Ó Tuathail 1996). Toto myslenie, ako aj následná prax, je podľa kritických geopolitikov odôvodniteľná jedine pomocou geopolitického diskurzu, ktorý podlieha konkrétnemu spoločenskému a historickému obdobiu, a ktorý je vždy viazaný s politickými a ideologickými otázkami. Zatiaľ čo tradičná geopolitika opisovala geografiu ako súbor faktov a vzťahov vo svete, KG chápe geografické reprezentácie ako konštruované mocenskými elitami a inštitúciami a aplikované do percepcie vnímania globálneho, ale aj každodenného priestoru. Prístupy KG sa tak začali

usilovať o preskúmanie priestorového alebo geografického zobrazovania medzinárodnej politiky a v rámci toho o odkrytie politiky, ktorá je spojená s vytváraním geografie týchto priestorov.

Do centra záujmu sa tak pochopiteľne dostali rôzne formy rezistencie voči geopolitickým praktikám a miesta, v ktorých vznikajú a pretrvávajú. Nejde pritom iba o fyzické protihegemonické úsilie, ale dôležitou súčasťou je aj spochybňovanie samotných diskurzov a vizualizácií reprezentácií sveta, ktoré sú skúmané v rámci anti-geopolitiky (Routledge 1996).

KG a konštrukcia priestoru

KG vychádzajúc z postmodernistických pozícií chápe priestor ako sociálne konštruovaný. Každé poznanie je vytvárané z určitých pozícií a miest a je preto situované, čo znamená, že priestor vytvára naša spoločná predstava v rámci kontextu (Cresswell 2013, pp. 177-179, Daněk 2013, p. 110). Z tohto dôvodu je samotný priestor pre výskum v rámci KG esenciálny, nakoľko prostredníctvom sociálnej konštrukcie priestoru identifikuje KG postupy geopolitických aktérov, pomocou ktorých nadobúda priestor zmyslupnosť.

Priestor je z klasického geopolitického pohľadu tvorený štátmi, ktoré predstavujú základné subjekty medzinárodného práva. Ako poukazujú Bierstakaer a Weberová (in Bontura 1998, p. 88), dnešný štátny systém nie je založený na nejakom večnom princípe suverenity, ale na produkcii normatívnej koncepcie, ktorá v sebe spája prvky autority, teritória, populácie a uznania suverenity osobitým spôsobom na konkrétnom mieste.

Korene tejto normatívnej koncepcie je možné podľa Agnewa (1998) identifikovať už v renesancii, kedy dochádza k homogenizácii vizuálnej percepcie prostredníctvom tzv. „lineárnej perspektívy“. Pôvodne umelecká reprezentácia, ktorá umožnila konzistentné chápanie vizualizovaného, sa postupne stala súčasťou renesančného pohľadu na svet. Ten predstavoval od pozorujúceho subjektu oddelený objekt, ktorý je možné plnohodnotne pochopiť, iba ak je vnímaný ako celok. Rôzne regióny a miesta sú vnímané ako jeho časti a sú chápané iba vo vzťahu k celku. To, čo pozorovateľ vidí, je to, čo existuje, pričom aj samotná mapa slúži ako presný záznam toho, čo „tam niekde je“. Slúži preto na rozšírenie nášho obzoru.

Rovnako dôležitou bola postupná premena času na miesto, ktorá mala za následok ohraničenie, izolovanie a na základe relatívnych znakov rozdielnych časových období označenie spoznávaných území a vytvorenie binárnych opozícií ako napr. zaostalý a rozvinutý, moderný a tradičný, orientálny a okcidentálny. Pomocou tejto praxe dochádzalo k etnocentrickej organizácii geografie sveta do hierarchických priestorov definovaných na základe pokrokovosti, vývoja a úrovne modernity danej oblasti, a to v komparácii k vyspelosti hegmona utvárajúceho tento geopolitický diskurz (Agnew 1998, Ó Tuathail 1998, p. 21).

V dôsledku toho je dnes svet na základe klasického geopolitického diskurzu tvorený výlučne z rovnakých teritoriálnych aktérov. Tí sa snažia dosiahnuť svoje ciele prostredníctvom kontroly určitého priestoru. Tieto predpoklady sú ale historicky vzniknuté, a preto nepredstavujú nejaké určité pevne dané štruktúry. Aj napriek tomu ale splňajú funkciu v činnostiach každodenného vládnutia a dávajú svetovej politike geopoliticky rozdelenú a teritoriálne definovanú sadu hraníc a identít. Snahou KG je poukázať na túto konštrukciu štátnej moci, ako aj na jej dôsledky (Ó Tuathail 1996).

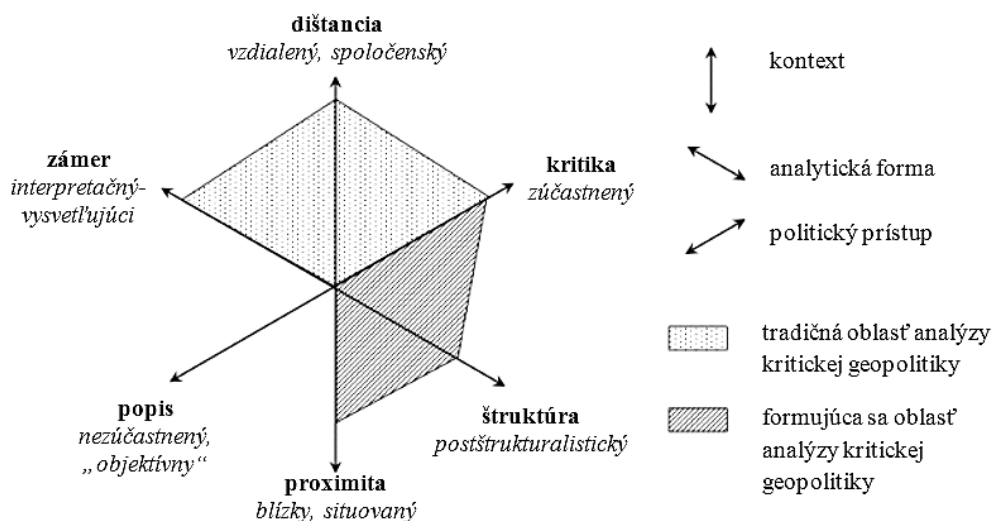
KG upozorňuje na to, že geografické tvrdenia sú nutne geopolitické, nakoľko svojím popisom definujú miesta, s ktorými je treba zaobchádzať určitými spôsobmi. Rovnako každá medzinárodná politika je zároveň aj geopolitikou, nakoľko je nutne spätá s geografickými a priestorovými predpokladmi a tvrdeniami o ľuďoch a miestach (Dodds, Kuus a Sharp 2013).

Textualita a diskurz v KG

Podľa KG geopolitické texty iba nepopisujú, ale vytvárajú geopolitický svet (Müller 2013, p. 49). KG sa preto v značnej miere opiera o textovú analýzu, pre ktorú je kľúčová Derridovská dekonštrukcia. ňou sa autori snažia odhaliť alternatívne významy, ktoré sú obsiahnuté v tex-

toch a poskytnúť tak alternatívnu interpretáciu, odhaliť geopolitiku v jej súvislostiach a spochybníť jej vytváranie (Ó Tuathail 1996). Tým, že dekonštrukciou – rozvrátením a spochybnením hlavného významu – odhalíme opozitum daného termínu, ukážeme, že aj opozitný význam daného slova je možný, čím sa hlavný význam daného slova stáva arbitrárnym, nakoľko sa spolieha na vylúčenie svojho opozita. Kritickou geopolitických textov sa tak KG snaží poukázať na druhy predpokladov a doposiaľ nespochybnené spôsoby uvažovania a aktivity, ktoré sú bežne akceptované a vytvárajú diskurzy. Diskurzy formujú priestor, ktorým sa zaoberajú, a preto sú prepojené s otázkami politiky a ideológie (Ó Tuathail a Agnew 1992).

Skúmanie diskurzu prebieha v KG podľa Martina Müllera (2010, 2013) v troch osiach (obr. 1). Tradične kombinuje KG pozíciu vzdialenosti s interpretačno-vysvetľujúcou pozíciou a kritickým prístupom. Dištancia predstavuje zameranie na globálne otázky svetovej politiky a medzinárodných vzťahov. Interpretačno-vysvetľujúca pozícia predstavuje hlavný prvok kvalitatívnej textovej analýzy, pri ktorej dochádza k dekonštrukcii pravidiel, skúsenosti a poznania aktérov, ktorí produkujú geopolitické diskurzy. Alternatívou k interpretačno-vysvetľujúcemu prístupu je výskum zaoberajúci sa štrukturálnymi vlastnosťami textu. Tým, že sa v diskurze okrem rekonštrukcie a interpretácie významov zameria aj na jeho štrukturálne pochopenie, je možné identifikovať opakujúce sa vzorce a zákonitosti. Predpokladom je, že takéto systematické znaky obsahujú hegemonické a antagonistické vzťahy, protirečenia a dvojzmyselnosti (in Müller 2013, p. 57). Týmto prístupom spolu s postupne sa zvyšujúcim záujmom o „lokálne“ každodenné geopolitické aktivity mimo štátnych štruktúr, ktoré sa snažia poukázať na to, že geopolitika nie je záležitosťou vybraných akademikov a mocných politických činiteľov, sa formuje nová oblasť analýzy KG (obr. 1) (Agnew 2005).

Obr. 1. Dimenzie a prístupy k diskurzívnej analýze v kritickej geopolitike; Zdroj: Müller (2010)

KG tak operuje v rámci kontextu a analytickej formy podľa Müllera v plnom dimenzionálnom rozsahu, ale jej politický prístup zostáva zásadne kritický na rozdiel od klasickej geopolitiky, ktorej základom je tzv. nezúčastnený „objektívny“ popisný prístup.

Trojdielna typológia geopolitiky

Autori KG chápu geopolitiku ako sústavu, množinu špecifických činností, ktoré sú rozdielnou formou uplatňované štátmi a ďalšími organizáciami. Dominantná reprezentácia nášho sveta a interpretácia procesov v ňom prebiehajúcich nie sú podľa nich produktom jedného zdroja, ale komplexnej a krehko fungujúcej hegemonie. Preto je potrebné poznať širší kultúrny

kontext skúmaných geopolitických modelov (Sharp 2000, p. 333). Táto geopolitická sústava má v chápaní KG tri hlavné typologické podmnožiny v podobe praktickej, formálnej a populárnej geopolitiky. Táto geopolitická sústava má v chápaní KG tri hlavné typologické podmnožiny v podobe praktickej, formálnej a populárnej geopolitiky (obr. 2).

Obr. 2. Delenie geopolitiky; Zdroj: Ó Tuathail a Dalby (1998)

Praktická geopolitika predstavuje priestorovú prax, ktorú uskutočňujú mocenský aktéri. Ide najčastejšie o politikov a vojenských veliteľov, ktorí disponujú potrebnou mocou na uskutočňovanie tejto praxe. Na rozdiel od praktickej geopolitiky, formálna geopolitika vzniká v akademických kruhoch a rôznych inštitucionálnych pracoviskách, je produkovaná „akademickými stratégmi“ alebo intelektuálmi, ktorí sú považovaní za „odborníkov svetovej politickej mapy“ (Ó Tuathail a Agnew 1992).

Vplyv médií a populárnej kultúry na naše predstavy o miestach, jednotlivcoch, ľuďoch a udalostiach je kľúčovým pre KG a pod označením populárna geopolitika predstavuje tretiu podmnožinu geopolitiky (Dodds 2007, Ó Tuathail a Dalby 1998b, Sharp 2009). Populárna geopolitika skúma a objasňuje širšie vzťahy medzi produkciou, vizualizáciou a diváckou interpretáciou geopolitických obrazov, akými sú napr. obrazy vojny, medzinárodných vzťahov, vzdialených regiónov, miest a ľudí, v prostriedkoch masmediálnej kultúry, akými sú noviny, filmy, videohry atď. V kontraste s mnohými realistickými prístupmi, kriticko-geopolitickí autori argumentujú, že myšlienky a reprezentácie geopolitického sveta sú vyjadrované a reprodukované mimo úzko vymedzený diplomatický okruh ľudí – vykonávateľov zahraničnej politiky a medzinárodných vládnych stretnutí. Mocenské exekutívy nie sú oddelené od verejného života. Aj keď sa geopolitické argumenty vytvárajú v rámci akademických inštitúcií a mocenských štruktúr, kategorizácie binárných opozícií (napr. západ-východ, rozvinutý-rozvojový,...) o ktoré sa tieto tvrdenia opierajú, sú formované v rámci populárnej kultúry.

Tieto tri typologické podmnožiny geopolitiky sú medzi sebou úzko prepojené, neexistujú medzi nimi vymedzené hranice a žiadna z nich by podľa kritických geopolitikov nemala byť chápaná ako hlavná (Kuus 2010).

Je potrebné dodať, že v dôsledku potreby uvedenia si prebiehajúcich zmien v dnešnom svete bola vyčlenená aj štvrtá podmnožina geopolitiky – *štrukturálna geopolitika*, ktorá sa výrazne líši od ostatných (Ó Tuathail 1999). Zameriava sa na meniace sa geopolitické podmienky v podobe široko rozoberaných tém, akými sú globalizácia, informatizácia a technologizácia. V IT terminológii by sme tak mohli nazvať štrukturálnu geopolitiku update balíčkom pre ostatné tri podmnožiny geopolitiky, ktoré budú východzie pre neskoršie načrtnutie praktickej využiteľnosti KG.

Každý prvok geopolitickej trojdielnej typológie je v interakcii s oboma ďalšími – ovplyvňuje obe ďalšie podmnožiny a zároveň je ovplyvňovaný oboma ďalšími podmnožinami. Média a školstvo predstavujú spojenie medzi verejnosťou a tým, čo a ako je vysvetľované a prezentované. V rámci populárnej kultúry sú verejnosti prezentované imaginatívne geografie, ktoré vysvetľujú kam v rámci geopolitických modelov radiť jednotlivcov, skupiny a celé národy, konkrétne krajiny a lokality (Dalby 1998b, Dodds 2007, Ó Tuathail a Dalby 1998, Sharp 2009). Tieto imaginatívne geografie pochádzajú buď z mocenských štruktúr alebo z akademických kruhov. Celý proces ale platí aj reverzne. Títo „uskutočovatelia“ geopolitiky sú ovplyvnení myšlienkami a názormi svojich kultúr, a aby ich argumenty mali požadovaný efekt, tak musia odkazovať na koncepty a hodnoty, ktoré sú v súlade s väčšinou populáciou, žijúcej v pomyselnéj bubline populárnej geopolitiky (Ó Tuathail 1998, Sharp 2000).

Kritika a problémy s praktickým využitím KG

V predchádzajúcich podkapitolách boli charakterizované základné východiská KG. Ohľadom praktickej využiteľnosti a metodologickej vybavenosti je ale možné konštatovať, že KG nemá žiadne presne určené teoretické zásady alebo fixne stanovené súbory metód, podľa ktorých je potrebné postupovať pri uplatňovaní kriticko-geopolitického výskumu. Ó Tuathail (in Jones 2010) situáciu charakterizuje takto: „*Kritická geopolitika nie je nič viac ako zhromaždisko pre rôzne kritiky mnohopočetných geopolitických diskurzov a činností, ktoré charakterizujú modernitu.*“

Tento fakt spolu s kritickou reflexiou bez snahy o ponúknutie alternatív predstavujú hlavné nedostatky KG pri jej praktickej aplikovateľnosti, čo je dôvodom najvážnejšej kritiky konceptu, ako aj samotného faktu, že jej prijatie v akademických kruhoch je rozporuplné.

Vďaka nedostatočnej metodologickej a teoretickej vybavenosti sa KG stáva menej konkurencieschopnou v porovnaní s jasne metodologicky danými disciplínami z oblasti politickej vedy a ekonómie (Kofroň 2012a). Ako bolo uvedené, KG do značnej miery vytlačila (neo)klasickú geopolitiku v prostredí politickej geografie. Treba ale podotknúť, že rozdielna situácia panuje práve v obore medzinárodných vzťahov, kde sa geopolitika chápe v jej (neo)klasicko-epoche (Mamadouh a Dijkink 2006). Daná situácia je celkom pochopiteľná, keď si uvedomíme, že dvoma hlavnými myšlienkovými prúdmi v rámci medzinárodných vzťahov sú *politický realizmus* a *politický liberalizmus*.

Politický realizmus vychádza z presvedčenia, že svet je nehostinný, pričom ľudské konanie je skôr založené na sebauspokojení a túžbe po moci ako na kolektívnej spolupráci. Túžba po moci tvorí základ štátneho záujmu, a preto sú medzinárodné vzťahy vo svojej podstate konfliktné, chaotické a neorganizované (Walker 1988). Dôraz je kladený na štát, ktorý je pokladaný za tvorca politiky a hlavného a rozhodujúceho aktéra medzinárodných vzťahov. Nadnárodné organizácie a iní aktéri v medzinárodných vzťahoch hrajú podľa politických realistov iba vedľajšiu úlohu, ktorá závisí od politiky najsilnejších štátov. Klasická geopolitika má koncepcne najbližšie práve k politickému realizmu, pričom absencia uplatnenia politickej geopolitiky v medzinárodných vzťahoch je práve z tohto pohľadu celkom logická (Dodds 2005, Megoran 2008, Ó Tuathail 1999).

Oproti realizmu, politický liberalizmus poukazuje na to, že rozsiahle väzby medzi štátmi skomplikovali jasné definovanie štátnych záujmov a znížili význam vojenskej moci, a to prevažne na úkor tej spoločenskej a ekonomickej. V dôsledku globalizácie a ňou šírených univerzálnych hodnôt sa už štáty nemôžu spoliehať čisto na svoju politickú moc. Medzinárodná kooperácia je žiadaná, pričom medzinárodné pravidlá môžu prispieť k zlepšeniu kooperácie,

dôvery a prosperity. Politický liberalizmus ale nepredstavuje úplný protipól politického realizmu, pričom KG liberalizmus taktiež odmieta, nakoľko jeho univerzalitu spoločenských hodnôt chápe ako západocentrickú kultúrnu hegemoniu (Kurfürst a Baar 2016).

(Neo)klasická geopolitika je preto na rozdiel od kritickéj geopolitiky v rámci medzinárodných vzťahov chápaná ako adekvátny nástroj pre pochopenie a reprezentáciu medzinárodnej politickej scény. KG je tak podľa niektorých autorov kvôli dištancovaniu sa od politickej praxe dôvodom posunu geopolitiky ako disciplíny na okraj verejnej diskusie (Kofroň 2012b).

KG neponúka svoje alternatívy v podobe praktických doporučení, čo je zaujímavé z toho pohľadu, že sa radí medzi kritické sociálne vedy, ktorých konečným cieľom je práve túžená zmena reality. Ide ale o zámerný postoj odmietajúci prepojenie na reálnu politiku v dôsledku historického zneužitia geografických poznatkov pre mocenské potreby a aj dnes stále prítomného ohýbania týchto poznatkov politickými elitami, čo dokazuje samotná KG svojimi výskumnými analýzami (Ó Tuathail 2002, 2003). Postoj kritických geopolitikov je dozaista oprávnený, no zároveň je ním v podstate deklarovaná praktická nepoužiteľnosť konceptu.

Danému statusu nepomáha ani sociálno-konstruktivistické chápanie priestoru, ktoré bolo podrobené značnej kritike z pozície (neo)pozitivistov a predstaviteľov (neo)klasickéj geopolitiky. Podľa nich dochádza k celkovej deformácii reality, pričom odmietanie materiality v podobe objektívne existujúcich fyzicko-geografických daností znemožňuje správne identifikovať reálne geopolitické hrozby a problémy (Kofroň 2012b, Kurfürst a Baar 2016).

Kritika je vedená aj pre rozsah objektu výskumu v súvislosti s vytváraním vlastných „geografii“. Sharpová (2008, p. 213) poukazuje na vytváranie „geo-grafie“ (vlastného subjektívneho priestoru) KG, pričom ako varovný príklad jej slúži nosné dielo konceptu – *Kritická geopolitika* od Ó Tuathaila (1996), v ktorom podľa nej samotná autorom koncipovaná KG predstavuje určitú vôľu po moci. Smith (2000) ďalej poukazuje konkrétne na *okularocentrizmus* (uprednostňovanie zraku pred ostatnými zmyslami), ktorý je spochybňovaný v rámci KG. Klasickí geopolitici uprednostňujú zrak pred ostatnými zmyslami a karteziánsky perspektivizmus pokladajú za neutrálny, od tela oddelený pohľad, ktorý zachytáva vizuálnu objektivitu. Smith ale podotýka, že nie je jasné, či KG samotná nie je výsledkom určitého karteziánskeho perspektivizmu. Objektom pozorovania v KG nie je krajina a terén, ale súbor geopolitických textov, ktoré sú videné a čítané „nestranným“ teoretickým okom v podobe kritického geopolitika. V procese analýzy, ktorou je vo väčšine prípadov čítanie textu, sa táto nestrannosť stráca. Niektorí kriticko-geopolitickí autori sa tak podľa Smitha (2000, p. 368) snažia o vytvorenie svojej vlastnej intertextuality. V niektorých prípadoch je potom argumentácia skôr o účelnej podpore postštrukturalistickej lingvistiky ako o dôslednej dekonštrukcii geopolitických textov. Táto intertextualita pritom nie je príliš rozdielna od tej identifikovanej u ich subjektov, ktorú určujú a dekonštruujú. Je jedno, či ide o textovú alebo vizuálnu intertextualitu, podstatné je to, kto je čitateľom alebo divákom, teda kto danú intertextualitu vytvorí. V tomto zmysle preto praktikuje KG svoj vlastný obraz karteziánskeho perspektivizmu zameraného na text.

Viacero autorov taktiež upozorňuje na prílišnú fixáciu na textovú analýzu v podaní KG (Fendrych 2016, Kofroň 2012a, Mamadouh a Djinkink 2006). Thrift (2000) apeloval na potrebu širšieho uchopenia diskurzu. Diskurzy podľa neho nie sú len priamočiaro akceptované ľuďmi, ale sú prijímané a používané ľuďmi, ktorí im dávajú význam v rozdielnych globálnych kontextoch, v ktorých operujú. Na základe toho dochádza k snahám o produkciu viac materiálne založenej KG v zmysle záujmu o ľudí, ktorí sú súčasťou reprezentačných praktík skúmaných v rámci KG (napr. Hyndman 2003). Feministická kritika rovnako napáda textové zameranie KG. Odporúča sa viac zamerať na formu geopolitiky, ktorá sa zaujíma o ľudí ako bytosti, cez ktorých je geopolitika vytváraná (Dowler a Sharp 2001). Taktiež Paasi (2000) poukazuje na potrebu posunu ďalej od čistého textu, ktorý dominoval radikálnej politickej geografii, k viac priamym formám analýzy a intervencie.

Po posilnení metodológie textovej analýzy volá aj Müller (2013, p. 63). Prepojenie textovej analýzy s metodológiami diskurzívnej analýzy by prispelo k tvorbe transparentných, kompaktných a systematických analýz, ktoré by sa tak vyhlili selektívnemu čítaniu a „kvázi analýzám“,

ktoré prezentujú skôr zhrnutia, sú zaujaté alebo poukazujú len na určité faktory. Pri textovej analýze je taktiež potrebné vložiť text do kontextu a nechápať ho ako izolovaný súbor. Podobný názor zastáva aj Gordon (2009), ktorý požaduje viac pragmatickú variantu diskurzívnej analýzy.

V dôsledku fixácie na textovú analýzu je taktiež KG označovaná za anti-kartografickú (Haverluk et al. 2014). Mapa predstavuje tradične kľúčový nástroj každého geografa, a teda aj politického geografa, ktorému by mala byť neodmysliteľnou pomôckou pri interpretácii svetových konfliktov. V kriticko-geopolitických dielach nájdeme mapy ale len veľmi sporadicky, prevažne za účelom ich následnej kritiky z pozície KG. Ako uvádzajú Haverluk et al. (2014, p. 23), v pätnástich významných kriticko-geopolitických knihách a článkoch v rozmedzí trinástich rokov (1996-2008), ktoré dokopy predstavujú zväzok presahujúci 1 500 strán, totiž nájdeme dokopy iba osem máp.

Praktické využitie pokrívajú aj kvôli záujmu kriticko-geopolitického výskumu o lokálne/regionálne (práve v kontraste s klasickou geopolitikou, ktorá pracuje skoro výhradne s globálnou mierkou), čo ponúka priestorovo obmedzené výsledky, ktoré nie je možné aplikovať vo väčšej miere. Samotný záujem o lokálnejšie sociálno-priestorové javy vychádza z postmodernistickej pozície, ktorá odmieta objektívne poznanie sveta a metanaratívne príbehy. Na základe toho sa väčšia reprezentatívnosť, respektíve dôveryhodnosť, dosiahne pri zahrnutí viacerých miest a pohľadov do poznania, čím sa zohľadní väčšie množstvo perspektív a interpretácií (Matlovič a Matlovičová 2015).

V rámci samotnej KG aj z tohto dôvodu dochádza k jej postupnej fragmentácii a diverzifikácii. Tie sa už síce bližšie zameriavajú na špecifické diskurzívne geopolitické mocenské javy a formy, no taktiež predstavujú pridané piliere, na ktorých stojí KG. Značná časť kriticko-geopolitických autorov považuje heterogenitu KG za centrálnu pre jej vitálnosť a úspech. Študovať geopolitiku z pozície humánneho geografa tak podľa Kusuovej (2010, p. 696) znamená študovať ju kriticky. Tento fakt ale otvára priestor pre diskusiu o pozitívach a negatívach prílišnej fragmentácie (Kopeček, Drobík a Hasalová 2011, Kofroň 2012a), kde podľa odporcov fragmentácie epistemologická a ontologická diverzifikácia geografie v skutočnosti produkuje pluralitu iba medzi vzájomne nesúvisiacimi a nekomunikujúcimi prístupmi a subobormi, pričom v rámci týchto suboborov môže naopak dôjsť k hegemonizácii. Príkladom toho je práve do značnej miery KG, ktorá sa stala dominantnou v rámci akademickej politickej geografie. Odpoveďou na extrémny by tak mala byť multipolarita, pri ktorej by existovali minimálne dva epistemologické prístupy so spoločným základom, ktoré by umožnili konštruktívnu debatu a predstavovali pre seba navzájom zdravú konkurenciu (viac Kofroň 2012a).

Otázkou potom ale zostáva, prečo v rámci geopolitiky došlo v anglosaskom svete k takejto hegemonizácii a na akých základoch bola postavená obrana (neo)klasickje geopolitiky.

Oprávnenosť kritiky KG?

Momentálne výhrady z pohľadu praktickej využiteľnosti KG vyplývajú z predošlej geopolitickej praxe a postmodernistických a postštrukturalistických koreňov KG. Paradox, ktorý ale zase opätovne pomáha v rámci politickej geografie otvárať dvere do geopolitických diskurzov, ktoré boli predtým pevne zatvorené .

Dôvodom napríklad tzv. anti-kartografického postoja KG je práve prax klasickej geopolitiky, v rámci ktorej boli mapy využívané na mocenské „zmapovanie“ sveta pre imperialistické potreby európskych štátov (Ó Tuathail 1996) a rovnako aj z ontologického odmietania mapy, ktorá je foucaultovským pohľadom považovaná za reprezentáciu moci (Harley 1988). Mapa nezobrazuje objektívne existujúcu realitu, ale podieľa sa na vytváraní reality, ktorú zobrazuje. To pochopiteľne neznamená, že KG odmieta existenciu fyzického priestoru. Poukazuje ale na to, že hodnoty a význam sú fyzickému priestoru subjektívne priradzované.

S tým priamo súvisí priestorová konštrukcia sociálnej identity – „my“/„oni“. Vytváranie „inakosti“ a hlavne pocit nebezpečia, ktorý „inakosť“ predstavuje, majú dôsledky tak pre tvorbu zahraničnej politiky, ako aj pre vnútroštátnu politiku, kde sa vonkajšie hrozby využívajú v rámci geopolitického diskurzu za účelom kontroly a podriadenia domácej opozície. Vytváranie inakosti slúži ako normatívny obraz identity pre občanov daného štátu. Ich identita

tak nie je definovaná iba spoločnými znakmi, ale hlavne tými, ktoré existujú mimo štátu a sú rozdielne od členov daného národa (Sharp 2009).

Priestorové rozdelenie sveta a zároveň zvyčajné chápanie binárneho protikladu ako nebezpečného „iného“ poslúžilo k odôvodneniu potreby pre bezpečnostnú politiku, pričom v súčasnom medzinárodnom politickom diskurze je udržiavanie národnej bezpečnosti najvyššou prioritou štátneho aparátu (Dalby 1990, Müller 2013). Aj keď sa bezpečnosť javí ako jedna z najzakladanejších potrieb, pod týmto pojmom sa ukrýva viacero významov, od tradičných vojenských termínov, cez myšlienky národnej bezpečnosti, až po relatívne nové myšlienky komplexnej bezpečnosti. Kritickí geopolitici argumentujú, že z „globálnych“ bezpečnostných problémov sa často po podrobnejšej analýze stávajú partikulárne „lokálne“ záujmy (Dalby 2002). Takáto konkrétna transformácia subjektu štátnymi aktérmi do bezpečnostnej roviny sa označuje ako sekuritizácia.

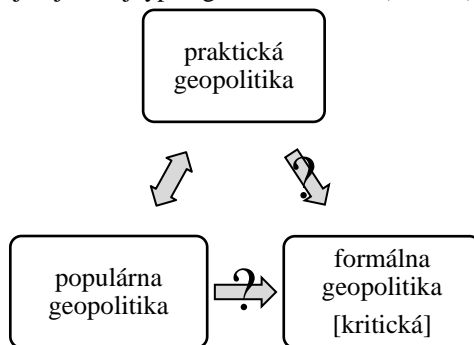
Týmto chápaním konceptu sekuritizácie ale vyvstáva otázka praktickej relevancie, nakoľko primárny záujem predstavuje proces, ktorý viedol k tomu, že daná skutočnosť sa začala považovať za hrozbu, čím došlo k jej presunu z politickej do bezpečnostnej sféry. Zástupcovia KG a konceptu sekuritizácie ale nedeklarujú neexistenciu lokálnych alebo globálnych hrozieb a problémov. Rozsiahle environmentálne problémy a ozbrojené konflikty v rôznych častiach sveta sú reálnymi javmi. KG sa prostredníctvom svojho poznávacieho aparátu snaží odkryť ohýbanie týchto problémov a konfliktov, či už za účelom ich maximalizácie alebo aj minimalizácie, politickými elitami (Dalby 2002).

Rovnako KG skúma, aký má bezpečnostná politika vplyv na samotných obyvateľov daného štátu, nakoľko štátne bezpečnostné politiky a diskurzy neslúžia iba na identifikáciu vonkajších hrozieb a vnútorných zraniteľností. Bezpečnostná politika vytvára mocenské vzťahy, ktoré pretvárajú a transformujú obyvateľov štátu. Vplyvajú na svojich občanov, no zároveň sú aj vyjadrením občanov. Bezpečnostné politiky definujú čo alebo kto je hrozbou a kto nie je, kto je „vo vnútri“ a kto je „vonku“. Tým vytvárajú identity, ktoré sú normatívne.

Sú to pritom samotné štáty, ktoré sú významnými tvorcami bezpečnostných diskurzov, pričom suverenita je podmienkou, ktorá štátu umožňuje vykonávať bezpečnostné úlohy. Nakoľko je štát na základe Agnewovej teritoriálnej pasce (viac Agnew 1998, p. 49-53) určitý historický konštrukt a v Buzanovom (viac Buzan 1983, p. 63-64) podaní idea, primárnou bezpečnostnou úlohou štátu je ochrana tejto idey – ochrana samého seba. Táto skutočnosť je podľa KG hybnou silou medzinárodných vzťahov.

KG v trojdielnej typológii

Ako už bolo uvedené, v prostredí politickej geografie KG vytlačila svojho (neo)klasického oponenta. Hoci sa odmieta podieľať na tvorbe reálnej politiky kvôli svojej ontologickej pozícii, na základe jej akademického statusu môžeme polemizovať nad tým, že v skutočnosti je KG súčasťou svojej vlastnej pozmenenej trojdielnej typológie ako formálna (kritická) geopolitika (obr. 3).

Obr. 3. Vzťahy upravenej trojdielnej geopolitickej typológie populárnej, praktickej a kritickej geopolitiky; Zdroj: Vlastné spracovanie

V tomto prípade sú ale väzby prevažne jednosmerné, čo vyplýva práve z praktickej izolácie konceptu – KG reálne neovplyvňuje praktickú a populárnu geopolitiku, no tie ovplyvňujú späť KG. Ako uvádza rada samotných autorov konceptu, KG nie je možné považovať za vhodný inštrument pre praktickú politiku, práve kvôli neexistujúcim väzbám na mocenské subjekty (Dodds 2001, Mamadouh 1998).

Preto, ak postštrukturalistický návrh riešenia predstavuje mocensky krok, tak je potrebné hľadať iný spôsob, ako upozorniť a dosiahnuť zmenu v chápaní a tvorbe geopolitiky, za účelom jej praktickej využiteľnosti. Koniec koncov, tvorba a alternovanie geopolitického diskurzu je v záujme mocenských elít a štátnych aparátov. V takomto prípade je zrejme značne optimistické očakávať ochotu praktických vykonávateľov geopolitiky o akékoľvek prítlnutie ku kritickému konceptu. Tu si ale môžeme pomôcť známym stredoškolským príkladom z hodín dejepisu o zjednocovaní Talianska. Namiesto snahy o „Cavourovskú“ politickú zmenu zhora predstavuje alternatívu „Garibaldiho“ ľudové hnutie zdola. Otázkou v takomto prípade je, ako KG priblížiť bežným ľuďom. Jedna z odpovedí je v samotnom názve populárnej geopolitiky – „popularizovať“.

Kritický koncept sa vyvinul v rešpektovanú súčasť politickej geografie, no je na mieste pýtať sa, kto mimo politickej geografie (prípadne ďalších odborov humánnej geografie) a medzinárodných vzťahov o ňom a jeho nosných myšlienkach niečo počul. Práve svojou reflektivistickou kritikou bez ďalšej pridanej hodnoty zostáva KG stále v mantineloch politickej geografie, pričom využitie kriticko-geopolitických výstupov zostáva taktiež (iba) v akademickej rovine. Tu sa ponúka práve využitie predmetu výskumu štruktúrnej geopolitiky. Informatizácia spoločnosti umožňuje voľné šírenie myšlienok internetom vo väčšine krajín sveta. Internet pritom už niekoľko posledných rokov predstavuje hlavný zdroj informácií pre mladých ľudí, ktorí predstavujú tú vekovú skupinu populácie, ktorá je najviac otvorená novým myšlienkam. Aktivitou na sociálnych sieťach, blogovaním, organizovaním webových diskusných skupín, prevádzkovaním vlastných webových stránok je možné sa výraznejšie priblížiť mladšej generácii.

Ďalšou možnosťou je zvýšenie množstva prednášok a diskusných seminárov s cieľom osloviť aj mladých ľudí mimo obor a mimo disciplínu, prípadne taktiež do určitej miery zjednodušiť odborné texty – tvoriť aj populárno-náučným štýlom. Ak by sa text o konceptoch KG a tvorbe geopolitických diskurzov svojou zrozumiteľnosťou priblížil priemerne vzdelanému človeku, rozhodne by to predstavovalo pozitívum.

Dobrý príklad jednoduchého a dobre zrozumiteľného textu predstavuje Huntingtonov *Stret civilizácií* (1996). Ide o (neo)klasické geopolitické dielo, ktoré nesie podpis do značnej miery generalizujúceho geopolitického diskurzu (viac Agnew 1998, Dodds 2007, Flint 2006, Said 2001, Ó Tuathail 1996). Kniha je ale každopádne čítavá, až sa naskytá otázka, do akej miery mala na jej veľký úspech vplyv práve táto skutočnosť. Argument, že publikácia je jednoduchá na porozumenie, pretože je generalizujúca, pritom neobstojí, pretože generalizovať je možné aj za použitia zložitých odborných termínov a vetných konštrukcií. Rovnako je možné vytvoriť komplexný text s použitím jednoduchých formulácií, prípadne za pomoci familiárnych príkladov objasniť zložitejšie procesy. Popularizačný článok pritom jednoducho nepredstavuje zjednodušenú verziu výskumného článku, ale diskurzívnu rekonštrukciu vedeckého poznania určenú pre iné ako akademické publikum (Myers 2003, Oliveira a Pagano 2006).

Vráťme sa ale ešte raz k samotnej praktickej relevancii KG. Odmietanie praktického využitia autormi KG a obmedzovanie sa na analýzy geopolitického diskurzu je možné považovať za kontraproduktívne. Aj keď KG v zásade neponúka praktické odporúčenia, na základe jej výskumného aparátu, teoretických východísk a postštrukturalistického základu, je možné pri súčasnom mechanizme medzinárodných vzťahov, zahraničnej a domácej politiky dominantných politických aktérov a tvorbe masmediálnych geoimaginácií konštatovať, že reálna uskutočniteľnosť jej myšlienok je do značnej miery hudbou vzdialenej budúcnosti, ak nie utopizmu. Aj tak ale platí, že je konštruktívnejšie sa postupne snažiť malými krokmi otvárať nové cesty, neustále uplatňovať kritický pohľad a pomaly utópiu premieňať na realitu, ako len utopisticky niečo hlásať a teoreticky problematizovať. Možnosti tu stále sú.

Určitá inklúzia s (neo)klasickou geopolitikou, ku ktorej nabáda Kelly (2006), zrejme neprípadá do úvahy (Kurfürst a Baar 2016). Sám autor (zástupca tradičnej geopolitiky) ale uznáva prínos KG v oblasti odhaľovania kontextov a emancipácie v tvorbe zahraničnej politiky. (Neo)klasická geopolitika môže byť tá, ktorá urobí povestný prvý krok v podobe osvojenia prínosných myšlienok KG a deklarovania subjektivity, čím by nepochybne zlepšila svoj imidž v rámci politickej geografie. KG by tak predstavovala stále samostatný teoretický rámec, pre ktorý by hlavným zdrojom diskurzívnej geopolitickej praxe bola (neo)klasická geopolitika, no s reálnou reakciou na časti jej kritiky a problematizovania.

Ďalšou možnosťou by bolo vytvorenie samostatného praktického rámca, ktorý čerpá z teoretických princípov kritického konceptu, ktoré využíva na analýzu situácie, no prináša aj praktickú využiteľnosť (Squire 2015). Je tu ale riziko prípadného mocenského zneužitia vstupom do reálnej politiky. Možné riziko zneužitia sa pritom bude znižovať práve stanovením jasnej metodológie a použitím vhodnej terminológie. V dôsledku toho, že diskurzívna analýza nemá pevne zdieľanú a zavedenú metodológiu (Müller 2013, p. 58), existujú v rámci KG značné možnosti pre metodologické napredovanie, rozčlenenie a diskusiu o tom, ako uchopiť diskurzívnu analýzu geopolitického uvažovania a aktivít v rámci zahraničnej politiky (Ó Tuathail 2002, p. 606).

Metodologickým posilnením by zároveň mohla KG úspešnejšie vzdorovať obvineniam z vlastnej politickej agendy. Na tú sa poukazuje z pozície politického spektra pravice-ľavice, nakoľko, ako podotýkajú Kurfürst a Baar (2016, p. 11), väčšina stúpcov kritických smerov je ľavicovo orientovaných.

Autori KG každopádne stoja pred dilemou, ako z ich pohľadu naložiť s trojhlavým drakom v podaní praktickej, populárnej a formálnej [neoklasickej] geopolitiky. Ostane ich rytier stáť pred horami, v ktorých sa nachádza drak, a bude len ďalej upozorňovať náhodných okoloidúcich, aby si naň dali pozor? Či sa sám vydá do hôr, pozdvihne meč a pokúsi sa draka skoliť? Alebo sa pokúsi skrotiť jeho apetít, prípadne svojou výrečnosťou a bystrým umom skúsi draka presvedčiť k spolupráci? A čo ak sa rytier vydá šíriť osvetu medzi okolitých ľudí a pokúsi sa ľuďom ukázať, aký podľa neho v skutočnosti drak je? Ak by pri tom uspel, rozhodne by sa tým zvýšili jeho šance proti drakovi.

Záver

Kritická geopolitika predstavuje aktuálne etablovaný a v rámci politickej geografie v anglosaskom svete dominantný koncept, ktorý ale má výrazné obmedzenia. Tento článok približuje myšlienky kritickej geopolitiky, pričom jeho hlavným prínosom je poukázanie na metodologické a praktické výhrady, ktoré sú voči konceptu vznášané. O momentálnom vývoji a problematike v danom spektre politickej geografie tak článok prispieva do diskusie v dvoch rovinách.

V rovine praktickej uplatniteľnosti je potrebné posunutie kritickej geopolitiky od rýdzej kritiky k navrhovaniu alternatívnych riešení, ktoré by v konečnom dôsledku prispeli k lepšej medzinárodnej spolupráci, ako aj k riešeniam štátnych a regionálnych problémov. Tu sa článok snaží poukázať na momentálnu nemožnosť kritickej geopolitiky ovplyvňovať praktickú geopolitiku, ktorú svojimi mocenskými rozhodnutiami tvoria mocenské politické kruhy a populárnu geopolitiku, ktorej nosným subjektom sú médiá a cieľovou skupinou bežní ľudia so svojimi geopolitickými predstavami. Ako možnú cestu preto navrhuje snahu o prerazenie kritickej geopolitiky z jej uzavretého akademického prostredia do širšej populácie prostredníctvom popularizácie jej nosných myšlienok a hodnôt. Narušenie geopolitického diskurzu v populárnej geopolitike bude mať za následok celkovú deformáciu uzavretého geopolitického trojdielného cyklu produkujúceho diskurzívne priestorové predstavy o svete.

V rovine metodologickej je potrebné špecifickjšie definovanie konceptov, s ktorými kritickí geopolitici pracujú, a rovnako presnejšie vymedzenie analýzy textu, a to napríklad prostredníctvom využívania konkrétnych diskurzívnych analýz, nakoľko faktom ostáva, že v rámci kritickej geopolitiky je základným prístupom skúmanie textov vytvorených v rámci formálnej a praktickej geopolitiky. Ako uvádza MacDonald (in Müller 2013, p. 63): „*Ak kritická geopolitika stratí z dohľadu klasickú geopolitiku, alebo prestane skúmať napr. vojenské stratégie, alebo posledný prejav Dicka Cheneyho, tak riskuje, že sa stane akademickým výstrelkom.*“

Ak ale koncept ostane prešľapovať na mieste a neposunie sa v kritizovaných a problematizovaných otázkach napred, tak vízia akademického výstrelku nemusí byť až tak úplne nereálna. Aj keď je samotné alternatívne riešenie už mocenským krokom, a teda do značnej miery politické, jeho určitou reguláciou by boli samotné postštrukturalistické základy, z ktorých kritická geopolitika napáda univerzálnu platnosť geopolitických zákonitostí, odmietanie objektívnosti a väčšej uvedomelosti bežných občanov ako ultimátneho subjektu populárnej geopolitiky. Preto je potrebné si ujasniť ciele, ktoré chce kritická geopolitika dosiahnuť a rovnako to, pre koho má byť určená (pre širšiu spoločnosť alebo prevažne len pre akademickú obec, prípadne oboje).

Literatúra

- AGNEW, J. 1998: *Geopolitics: Re-visioning World Politics*. London (Routledge).
- ASHLEY, R., WALKER, R. B. J. 1990: Speaking the Language of Exile: Dissident Thought in International Studies. *International Studies Quarterly*, 34(3), 259-268. DOI: <https://doi.org/10.2307/2600569>.
- BONTURA, C. J. 1998: The occulted geopolitics of nation and culture: situating political culture within the construction of geopolitical ontologies. In Ó Tuathail, G., Dalby, S. eds. *Rethinking Geopolitics*. New York (Routledge), pp. 86-105.
- BUČEK, J. 1995: Geopolitika na konci 20. storočia. *Medzinárodné otázky*, 4(3), 41-53.
- BUČEK, J. 2006: Hlavné smery a problémy výskumu súčasnej politickej geografie. *Geografický časopis*, 58(4), 353-371.
- BUZAN, B. 1983: *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Brighton (Wheatsheaf Books).
- CRESSWELL, T. 2013: *Geographic Thought: A Critical Introduction*. Oxford (Wiley-Blackwell).
- DALBY, S. 1990: *Creating the Second Cold War*. London (Guilford).
- DALBY, S. 1998a: Reading Robert Kaplan's 'Coming Anarchy'. In Ó Tuathail, G., Dalby, S., Routledge, P. eds. *The Geopolitics Reader*. London (Routledge), pp. 197-204.
- DALBY, S. 1998b: Geopolitics, Knowledge and Power at the End of the Century. In Ó Tuathail, G., Dalby, S., Routledge, P. eds. *The Geopolitics Reader*. London (Routledge), pp. 305-312.
- DALBY, S. 2002: *Environmental Security*. Minneapolis (University of Minnesota Press).
- DANĚK, P. 2013: *Geografické myšlení: úvod do teoretických přístupů*. Brno (Masarykova univerzita).
- DANĚK, P., TOMEŠ, J., JEHLIČKA, P. 2000: Úvod: Stát, prostor, politika. In Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. eds. *Stát, prostor, politika: Vybrané otázky politické geografie*. Praha (Přírodovědecká fakulta UK), pp. 13-27.
- DODDS, K. 2001: Political Geography III: Critical Geopolitics after Ten Years. *Progress in Human Geography*, 25(3), 469-484. DOI: <https://doi.org/10.1191/030913201680191790>.
- DODDS, K. 2005: *Global Geopolitics: A Critical Introduction*. Harlow (Pearson Education Limited).
- DODDS, K. 2007: *Geopolitics - A Very Short Introduction*. Oxford (University Press).
- DODDS, K., ATKINSON, D. eds. 2000: *Geopolitical Traditions: A century of geopolitical thought*. London a New York (Routledge).
- DODDS, K., KUUS, M., SHARP, J. 2013: Introduction: Geopolitics and its Critics. In Dodds, K., Kuus, M., Sharp, J. eds. *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics*. London (Routledge), pp. 1-14.
- DOWLER, L., SHARP, J. 2001: A Feminist Geopolitics? *Space and Polity*, 5(3), 165-176. DOI: <https://doi.org/10.1080/13562570120104382>.
- DROBÍK, T., MÁCHA, P. 2011: The Scale of Globalization and the Geographies of Resistance. In Mácha, P., Drobík, T. eds. *The Scale of Globalization: Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century*. Ostrava (University of Ostrava), pp. 35-43.
- DROBÍK, T., ŠUMBEROVÁ, M. 2001: "Czech Radar" and the Representation of Threat and Security: Shall We Be Afraid of Ambiguous Spaces? *2nd Global International Studies Conference: What Keeps Us Apart, What Keeps Us Together?* pp. 1-27.
- DRULÁK, P. 2006: Between Geopolitics and Anti-Geopolitics: Czech Political Thought. *Geopolitics*, 11(3), 420-438. DOI: <https://doi.org/10.1080/14650040600767883>.

- FENDRYCH, L. 2016: Normativní kritická geopolitika jako geografie praktická? Reflexe a kritika současného výzkumu. *Informace ČGS*, 35(2), 1-11.
- FLINT, C. 2006: *Introduction to Geopolitics*. London, New York (Routledge).
- HARLEY, J. B. 1988: Maps, knowledge and power. In Cosgrove, D., Daniels, S. eds. *The Iconography of landscape*. Cambridge (University of Cambridge Press), pp. 277-312.
- HAYERLUK, T., BEAUCHEMIN, K., MUELLER, B. 2014: The Three Critical Flaws of Geopolitics: Towards a Neo-classical Geopolitics. *Geopolitics*, 19(1), 19-39. DOI: <https://doi.org/10.1080/14650045.2013.803192>.
- HUNTINGTON, S. P. 1996: *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha (Rybka Publishers).
- HYNDMAN, J. 2003: Beyond either/or: a feminist analysis of September 11th. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 2(1), pp. 1-13.
- HYNEK, N., STRÍTECKÝ, V. 2010: Český diskurz o protiraketové obraně a národní zájem. *Mezinárodní vztahy*, 45(1), 5-32.
- IŠTOK, R. 2003: *Politická geografie a geopolitika*. Prešov (FHPV PU).
- JONES, L. 2010: New directions in critical geopolitics: an introduction. *GeoJournal*, 75, p. 316.
- KELLY, P. 2006: A Critique of Critical Geopolitics. *Geopolitics*, 11(1), 24-53. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10708-008-9255-4>.
- KOFRONĚ, J. 2012a: Geografie fragmentovaná jako geografie úspěšná? Postmoderní sen noci ostravské. *Informace ČGS*, 31(1), 1-10.
- KOFRONĚ, J. 2012b: Geopolitika na pomezí geografie a mezinárodních vztahů mezi prostorem subjektivním a objektivním. *Mezinárodní vztahy*, 47(2), 57-78.
- KOPEČEK, V., DROBÍK, T., HASALOVÁ, J. 2011: Česká geografie ve 21. století: Skutečně pro život? *Informace ČGS*, 30(2), 25-29.
- KUPKA, M. 2001a: Moderní geopolitické teorie v USA. *Mezinárodní vztahy*, 36(2), 83-97.
- KUPKA, M. 2001b: Geopolitická dimenze strategie. *Mezinárodní vztahy*. 36(4), 106-111.
- KURFÜRST, J., BAAR, V. 2016: Kritická geopolitika jako zrcadlo neviditelné skutečnosti: k možností větší použitelnosti disciplíny. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*. 60, 3-17.
- KUUS, M. 2010: Critical Geopolitics. In Denemark, R. A., Marlin-Bennett, R., eds. *The International Studies Encyclopedia 2*. New York (Wiley-Blackwell), pp. 683-701.
- LACOSTE, Y. 1973: An Illustration of Geographical Warfare: Bombing the Dikes on the Red River, North Vietnam. *Antipode*, 5(2), 1-13. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.1973.tb00502.x>.
- MACKINDER, H. 2004: The geographical pivot of history (1904). *The Geographical Journal*. 170(4), 298-321. DOI: <https://doi.org/10.2307/1775498>.
- MAMADOUH, V. D. 1998: Geopolitics in the Nineties: One Flag, Many Meanings. *GeoJournal*, 46(4), 237-253. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1006950931650>.
- MAMADOUH, V. D., DIJKINK, G. 2006: Geopolitics, International Relations and Political Geography: The Politics of Geopolitical Discourse. *Geopolitics*, 11(3), 349-366. DOI: <https://doi.org/10.1080/14650040600767859>.
- MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K. 2015: *Geografické myslenie*. Prešov (Prešovská univerzita).
- MÁCHA, P., DROBÍK, T., ŠUMBEROVÁ, M., ŽENKA, J., TENZIN, E., ŠPIRKOVÁ, P. 2015: Geopolitické představy české veřejnosti. *Geografie*, 120(4), 564-584.
- MEGORAN, N. 2008. Militarism, Realism, Just War, or Nonviolence? Critical Geopolitics and the Problem of Normativity. *Geopolitics*, 13(3), 473-497. DOI: <https://doi.org/10.1080/14650040802203703>.
- MÜLLER, M. 2010: Doing discourse analysis in critical geopolitics. *L'Espace Politique*, 12(3), 1-18. DOI: <https://doi.org/10.4000/espacepolitique.1743>.
- MÜLLER, M. 2013: Text, Discourse, Affect and Things. In Dodds, K., Kuus, M., Sharp, J. eds. *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics*. London (Routledge), pp. 49-68.
- MYERS, G. 2003: Discourse studies of scientific popularisation: questioning the boundaries. *Discourse Studies*, 5(2), 265-279. DOI: <https://doi.org/10.5167/uzh-83895>.

- OLIVEIRA, J. M., PAGANO, A. 2006: The Research Article and the Science Popularization Article: A Probabilistic Functional Grammar Perspective on Direct Discourse Representation. *Discourse & Society*, 8(5), 627-646. DOI: <https://doi.org/10.1177/1461445606064833>.
- Ó TUATHAIL, G. 1996: *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space*. London (Routledge).
- Ó TUATHAIL, G. 1998: Postmodern geopolitics? The modern geopolitical imagination and beyond. In Ó Tuathail, G., Dalby, S. eds. *Rethinking Geopolitics*. London, New York (Routledge). pp. 16-39.
- Ó TUATHAIL, G. 1999: Understanding Critical Geopolitics: Geopolitics and a risk society. *Journal of Strategic Studies*, 22(2-3), 107-124. DOI: <https://doi.org/10.1080/01402399908437756>.
- Ó TUATHAIL, G. 2002: Theorizing practical geopolitical reasoning: The case of the United States' response to the war in Bosnia. *Political Geography*, 21, 601-628. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0962-6298\(02\)00009-4](https://doi.org/10.1016/S0962-6298(02)00009-4).
- Ó TUATHAIL, G. 2003: Just out Looking for a Fight: American Affect and the Invasion of Iraq. *Antipode*, 35(5), 856-870. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.2003.00361.x>.
- Ó TUATHAIL, G., AGNEW, J. 1992: Geopolitics and discourse: Practical geopolitical reasoning in American foreign policy. *Political Geography*, 11(2), 190-204. DOI: [https://doi.org/10.1016/0962-6298\(92\)90048-X](https://doi.org/10.1016/0962-6298(92)90048-X).
- Ó TUATHAIL, G., DALBY, S. 1998: Introduction: Rethinking geopolitics: towards a critical geopolitics. In Ó Tuathail, G., Dalby, S. eds. *Rethinking Geopolitics*. London, New York (Routledge). pp. 1-15.
- PAASI, A. 2000: Rethinking geopolitics. *Environment and Planning D: Society and Space*, 18(2), 282-284.
- ROUTLEDGE, P. 1996: Critical geopolitics and terrains of resistance. *Political Geography*, 15, 505-531. DOI: [https://doi.org/10.1016/0962-6298\(96\)00029-7](https://doi.org/10.1016/0962-6298(96)00029-7).
- SAID, E. W. 2001: The Clash of the Ignorance. *The Nations*, 273(12), 1-5.
- SHARP, J. 2000: Refiguring geopolitics: the Reader's Digest and popular geographies of danger. In Dodds, K., Atkinson, D. eds. *Geopolitical Traditions*. London (Routledge), pp. 332-353.
- SHARP, J. 2008: Critical Geopolitics (1996): Gearóid Ó Tuathail. In Hubbard, P., Kitchin, R., Valentine, G. eds. *Key Texts in Human Geography*. London (Sage). pp. 189-196. DOI: <http://dx.doi.org/10.4135/9781446213742.n22>.
- SHARP, J. 2009: Critical Geopolitics. In Kitchin, R., Thrift, N. eds. *International Encyclopedia of Human Geography*. Amsterdam (Elsevier), pp. 358-361.
- SMITH, N. 2000: Is a critical geopolitics possible? Foucault, class and the vision thing. *Political Geography*, 19, 365-371. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0962-6298\(99\)00069-4](https://doi.org/10.1016/S0962-6298(99)00069-4).
- SQUIRE, V. 2015: Reshaping critical geopolitics? The materialist challenge. *Review of International Studies*, 41(1), 139-159. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0260210514000102>.
- THRIFT, N. 2000: It's the little things. In Dodds, K., Atkinson, D. eds. *Geopolitical Traditions*. London (Routledge) pp. 380-387.
- VOLNER, Š. 2004: *Geopolitika*. Zvolen (Bratia Sabovci).
- WALKER, R. B. J. 1988: *One World, Many Worlds: Struggles for a Just World Peace*. Boulder (Lynne Rienner Publisher).

Za podnetné pripomienky a komentáre, ktoré boli zakomponované do textu príspevku, ďakujem RNDr. Petrovi Daněkovi, Ph.D.

Adresa autora

Mgr. Maroš Višňovský
 Geografický ústav,
 Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita
 Kotlářská 2, 611 37 Brno
 Česká republika
visnovskym@mail.muni.cz